

SUE ARAN, FRANCESC BARATA, JORDI BUS-
QUET, PILAR MEDINA.
**LA VIOLÈNCIA EN LA MIRADA: L'ANÀLISI
DE LA VIOLÈNCIA A LA TELEVISIÓ**
Col. Papers d'estudi, n.6. Trípodos. Barcelona.
2001. 174 pàg.

Aquest llibre recull les reflexions dutes a terme pel Grup de Recerca Violència i Televisió de la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna constituït per encàrrec del Consell de l'Audiovisual de Catalunya. Com diu Miquel Rodrigo en el pròleg, es tracta d'una obra fardada d'encerts: tractar un tema que ha esdevingut prioritari en la recerca sobre els mitjans de comunicació, delimitar i aprofundir el concepte de violència sintetitzant les principals teories sobre aquesta qüestió i, finalment, proposar una nova mirada gràcies al treball interdisciplinari dels seus autors (comunicació audiovisual, periodisme i criminologia, sociologia i economia, psicologia). Nosaltres afegiríem entre els mèrits d'aquesta obra la bibliografia recomanada al final de cada capítol i un molt interessant annex sobre el marc legislatiu que controla el tractament de la violència en la televisió.

El punt de partida dels autors queda clarament establert en la presentació quan escriuen: *"Nosaltres creiem, però, que es tendeix a sobredimensionar la seva importància (de la televisió) tant per a bé - quan es considera la televisió com un poderós instrument educatiu- com per a mal - quan se la considera com l'origen de tots els nostres mals. Hi ha una tendència a cosificar la televisió i a convertir-la en una mena de realitat autònoma protagonista del nostre temps. Des de la nostra perspectiva creiem que cal canviar la mirada convencional sobre les influències socials de la televisió i mantenir una visió més centrada en els seus usos socials i en el protagonisme de l'espectador en interpretar els missatges"* (p.15). Per als autors de l'estudi, l'anàlisi de la violència en la televisió ha de seguir, almenys, cinc etapes: 1.- la violència i els models explicatius (on, més enllà de l'ambigüitat terminològica es prova de conceptualitzar la violència); 2.- la violència i els processos d'influència (on s'analitzen les principals teories de la recerca comunicativa sobre la influència social dels mass-media); 3.- la violència i els mitjans de comunicació (on es dissectiona la construcció mediàtica de la violència a partir del saber criminològic); 4.- La violència i el discurs televisiu (per a veure des de la teoria dels gèneres com es dissolen les convencions entre realitat i ficció en l'anomenada "neotelevisió"); 5.- Reflexions metodològiques sobre l'anàlisi de la violència a la televisió (una de les grans aportacions de l'obra, on es proposa un detallat model d'observació).

Les idees principals del llibre poden quedar resumides en un parell de textos. En el primer, s'aprofundeix en la funció medidora dels mitjans de comunicació social com una de les funcions més significatives de les institucions mediàtiques: *"Entre l'home i el món social hi ha els mass media que poden assolir una important funció medidora. Els mass media no reflecteixen de manera passiva una realitat preexistent sinó que en són actius conformadors. Els individus tenim accés al coneixement del que s'esdevé en el món per dues vies: mitjançant l'observació directa de l'ambient a través de la participació a determinats àmbits o a través de l'observació indirecta, pels media. Els mitjans de comunicació en general, i la televisió en particular, creen un marc social a través del qual el ciutadà té l'oportunitat de conèixer el seu entorn i d'entrar-hi en contacte de manera mediatitzada"* (p.67). El segon text apunta a les necessàries reflexions ètiques, ja que la televisió constitueix una forma de percepció de la realitat on el televident juga un paper primordial: *"No podem acusar sistemàticament la televisió dels riscos que comporta si no reconeixem abans quines són les nostres pors. No podem corroborar aquella percepció que diu que la televisió mata. De fet, gran part de l'eficiència motivadora de la televisió indica que és més propositiva que impositiva d'opinions i conductes. Amb això tampoc volem menystenir la responsabilitat de la televisió com a referent simbòlic. En tot cas, com ja s'ha vist al llarg del present treball, no volem parlar d'efectes directes. Entre altres motius, perquè ens podem fer una nova pregunta: amb quina rapidesa oblidem allò que hem vist, però sobre el qual no hem reflexionat?"* (p.110).

Ens proposem en aquesta ressenya de dibuixar una mena de marc teòric on inscriure les relacions entre la societat i els mitjans de comunicació per tal d'oferir algunes línies orientatives que permetin interpretar la funció de la violència en la televisió. Les nostres reflexions miraran de conjuntar dues situacions aparentment contradictòries característiques de la nostra societat que, no en va, ha estat anomenada "societat del risc": la tendència dels mass-media a promoure una vida mediatitzada que fàcilment rellisca vers una mena d'existència virtual més que no pas real, i l'experiència del telespectador com a agent actiu de les vivències transmeses pels mitjans.

El nostre punt de partida diu que en les societats informacionals les funcions socials que han dut a terme els discursos ideològics s'han orientat a enfortir les conviccions, reafirmar les creences i fonamentar la conducta. Es tracta, doncs, de fer plausibles els continguts del discurs i de proporcionar un sentit que redueixi els nivells de complexitat estructural de les relacions socials. La fragmentació que caracteritza la societat contemporània afavoreix que la reconfiguració del discurs legitimador hagi passat en gran part als mitjans de comunicació. La peculiar configuració dels mass-media (i especialment de la televisió) fa que ja no calgui reconstruir completes i permanents plausibilitats sinó que n'hi hagi prou amb l'elaboració de receptes que ens permetin de sobreviure enmig d'allò provisional i efímer. En efecte, cap agent de socialització pot comparar-se amb la capacitat de la televi-

sió per a substituir els horitzons generalitzats de comprensió per una perspectiva fragmentada que absolutitza el present com a principal vivència del temps. N'és una bona mostra el desplaçament de l'accent de la "informació" vers la "comunicació" a l'interior d'aquesta estratègia de reducció de la complexitat de les relacions socials. En aquest sentit la construcció de la realitat està en mans dels imaginaris socials entesos com a esquemes de representació que estructurin l'experiència i generen tants comportaments com imatges ens fem de la realitat. Cada cop menys, la plausibilitat es fonamenta en l'aportació d'arguments per a acabar centrant-se en la construcció/deconstrucció de les eines de percepció on les imatges perillen de substituir la mateixa realitat. Per això qualsevol reflexió sobre les funcions del mitjans de comunicació no pot limitar-se a una crítica de l'argumentació sinó que ha d'incloure-hi la crítica de l'imaginari; ha de partir de les diferències marcades pel consum i no només per la producció i la distribució; i, finalment, ha d'incorporar una anàlisi de les relacions de dominació dutes a terme per tota mena de poders i contrapoders que tenen en els mass-media un àmbit privilegiat de confrontació.

La nova cara de la tecnologia en aquest inici de segle fa ben palès el pes de l'informacionalisme: les societats estan organitzades al voltant de processos humans estructurats a través de relacions de producció, experiència i poder a l'interior d'allò que anomenem "societat-xarxa". Això comporta la urgència d'una reflexió renovada sobre les relacions entre el jo, la societat i la realitat. Els factors econòmics fan notar la seva influència decisiva en la configuració d'una societat digital on, per primer cop, es dona la circumstància que l'increment de la producció abarateix els costos. A la llarga això afavoreix que la tecnologia acabi generant coneixement, processament de la informació i comunicació de símbols. La identitat ja no és l'element cohesionador sinó la pròpia informació. Heidegger analitza bé com això pot degenerar en xerrameca i avidesa desenfrenada de novetats. Per dir-ho d'una altra manera: el món conegut pels usuaris ja no és el de l'experiència personal sinó el dels mass-media. Per això és tan important reavaluar els efectes de tota aquesta revolució en la relació social on fa la sensació que l'individu es troba fora d'un entorn social completament dominat pels mass-media i els seus interessos. O, a la manera de Manuel Castells: els poders dels fluxos passa per damunt dels fluxos del poder. Segons com s'analitzi, podria semblar que tot escapa al control de la persona. Una oposició irreductible entre xarxa-jo que paradoxalment dificulta els processos comunicatius... !

Si ens ho preguntem a la manera de l'Escola de Frankfurt: és compatible la tecnologia amb l'emancipació del gènere humà? Ja sabem que la seva resposta era negativa perquè la tècnica degenera (com per una mena de fatalisme substancial) en tecnologia, és a dir, en cosmovisió instrumental. El plantejament de l'Escola de Frankfurt entén que la tecnologia redueix la dimensió simfònica i polifònica del llenguatge humà a un únic dialecte: el científicotècnic. És la racionalitat l'instru-

ment que limita l'exercici de la llibertat? En aquest sentit els mitjans de comunicació dificultarien greument l'emancipació crítica dels seus usuaris com a principal finalitat educativa. D'aquí l'inevitable to ètic que ha de tenir tota reflexió sobre la funció de la televisió perquè, en la nova configuració social, les tecnologies de la informació ja no es limiten a transmetre les informacions sinó que també les generen. A propòsit d'això alguns han parlat d'un deure ètic-èpic: com promoure que la televisió assumeixi la funció d'agent de socialització crítica tenint en compte que els mitjans són impersonals, que rere d'ells no hi ha un rostre concret sinó una institució?. Serien els mitjans de comunicació reduïts a multinacionals o societats anònimes que han de vetllar perquè es puguin presentar uns balanços positius en les juntes d'accionistes, en un mercat de dura competència, lluita per l'audiència, contraprogramació...

La proposta dels nostres autors tracta els televidents com a gent intel·ligent. No espectadors passius sinó actius agents d'experiències. Els mass-media no es poden limitar a transmetre estereotips, sinó que han de vetllar per codificar significacions construïdes col·lectivament. Això passa per incorporar sistemàticament la reflexió com a via de connexió cognitivoemocional que afavoreixi la complicitat entre emissors-receptors; per garantir la responsabilitat envers els televidents, perquè puguin participar obertament en la generació de l'imaginari social; per assegurar els processos de comunicació bo i afavorint una trobada dialògica que promogui formes d'expressió que afavoreixin la imaginació, la representació, la interpretació i el compromís.

Quan la tecnologia fa que allò important sigui recollir les notícies, trobar-ne la clau hermenèutica i interpretar-les, però oblida el televident, la pregunta és immediata: segueixen tenint sentit els "mitjans" de comunicació? No és perquè sí que l'últim crit entre els teòrics de la comunicació sigui la recuperació de la retòrica entesa com a art de la persuasió. Marx creia que cada victòria de la tècnica es paga amb una derrota moral perquè pot afavorir l'heteronomia i la reducció de l'experiència a experiment mecanitzat. És aquest el futur que ens espera? La presència constant de la violència en la televisió és un símptoma d'una mena de trastorn social? Perillen els processos de construcció social de la identitat quan la personalització queda bàsicament en mans dels mass-media?. Heidegger va escriure: "Allò que és vertaderament inquietant no és que el món es transformi en un domini total de la tècnica. Molt més inquietant encara és que l'home no estigui preparat per aquest canvi radical del món". El llibre que aquí hem presentat aporta unes claus interpretatives bàsiques per a preparar-nos per un món tecnològic que ja és el nostre.

Francesc-Xavier Marín